

RAZVOJ NASELJENOSTI MEDIMURJA

SILVESTER LACI

1. Neka obilježja naseljenosti Međimurja u prošlosti

Sve brojniji arheološki nalazi upućuju da je Međimurje prostor kontinuirane naseljenosti od najstarijih vremena. Šumovita i u prošlosti močvarna nizina uz vodotokove, te pošumljeni obronci brežuljkastog dijela Međimurja, pružali su izvjesnu zaštitu i sigurnost najstarijim prehistorijskim stanovnicima ovoga područja: Panonima, Serretima, Keltima i dr.

Već u neolitu prelazi se na sesilni način života, a na to ukazuje raznoliko bušeno i polirano kameno oruđe i oružje: batovi, sjekire, klinovi, motike.

Na prijelazu iz 14. u 13. stoljeće pr. n. e. na području Panonske nizine između rijeka Drave, Dunava i Save pojavljuje se tzv. »kultura polja sa žarama«, koja karakterizira brončano doba. Ta je pojava zastupljena i u Međimurju s više brončanih predmeta (sjekire, koplja, mačevi, noževi, srpovi, nakit, grumeni sirovine) nađenih kod Peklenice i Belice.

Starije željezno doba — tzv. »hallstatska kultura« — zastupljena je grobnim priložima (razni brončani i keramički predmeti) pronađenim kod Goričana i Dvorišća u donjem, te kod Gradišćaka u gornjem Međimurju.

Predmeti od keramike, nađeni u okolici Domašince, pripisuju se Keltima — nosiocima tzv. »latenske kulture« i pripadaju mlađem željeznom dobu.

U 1. stoljeću n. e. Međimurje osvajaju Rimljani, pa ono postaje sastavni dio provincije Panonije. Iz toga razdoblja ima više nalaza materijalne i duhovne kulture na gotovo cijelom prostoru Međimurja. Od njih najvrijedniji su tragovi rimskog graditeljstva u okolici Preloga (kompleks tzv. »villa rustica«) i urbana struktura u Martinu na Muri. Važni su i pokretni nalazi materijalne kulture iz grobnih humaka (keramika, nakit, ključevi, uljanice, novci i dr.), što upućuje na kontinuirani život u ovom prostoru.

Vjeruje se da su tada postojali: Aquama (Čakovec ?), Stridon (Štrigova) i Carrodunum (Legrad ?). Po svemu sudeći u to je vrijeme preko sjeverozapadnog Međimurja vodila strateška cesta od Poetovio-a (Ptuj) prema Hallicanumu (Mursko Središće ?) i dalje na sjever prema limesu na Dunavu.¹

Snazne migracije tzv. barbarskih naroda u doba velikih seoba izgleda da nisu na ovom području ostavile dubljih tragova.

¹) Feletar D.: Iz povijesti Međimurja, Ogranak Matice Hrvatske — Čakovec, Čakovec, 1968; str. 17—19.

Nalazi iz ranog srednjeg vijeka, pronađeni u okolici Cirkovljana (koničarska oprema; oružje i keramika) upućuju na prisustvo Avara u 8. stoljeću — nosilaca slavenske kulture. Nalazi iz slavenskih nekropola i grobni prilozi iz Šenkovca — tzv. »bjelobrdska kultura« — govore o prisustvu Slavena od 9. stoljeća nadalje.

Najstarije listine i povelje iz 13. stoljeća ukazuju na crkvene, ranofeudalne i kraljevske posjede, te na već relativno brojna manja naselja — trgovišta.²

U drugoj polovici 13. stoljeća, u središnjem dijelu tada šumovitog i močvarnog Međimurja, ali na povoljnom prometnom položaju, podignuta je utvrda Čakovec. Njezin osnivač je grof Dimitrije Čak, vrhovni dvorski sudac i palatin hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. Nekako u isto vrijeme, dozvolom Bele IV, Međimurje naseljavaju tzv. »hospites« (kraljevski gosti) i osnivaju trgovište Prelog 1264. godine, koje uskoro postaje najjače obrtničko središte u ovom kraju.³

Stari popisi župa u srednjem vijeku ukazuju na već znatniju naseljenost ovoga područja. Mjesta u kojima su osnovane župe bila su središta naseljenosti ili time što su bila najveća ili što su se isticala povoljnijim položajem usred nekog ravnomjerno naseljenog kraja.⁴

Najstariji popis župa 1334. godine spominje na sadašnjem području Međimurja ove župe: Prelog, Mala Subotica, Podturen, Sv. Juraj u Trnju, Nedelišće, Štrigova, Sv. Martin i Selnica.

Drugi popis župa 1501. godine, uz ove, navodi slijedeće nove župe: Belica, Podbrest (danas nije župa) i Sv. Juraj na Bregu (Lopatinec).

U 16. stoljeću, u vrijeme kada je velik dio Hrvatske već bio pod turskom vlašću, a sama je Hrvatska spala na »Ostatke ostataka« (»Reliquiae reliquiarum«), Međimurje je relativno sigurnije područje pa ovamo dolaze bjegunci pred Turcima i iz udaljenijih krajeva (Slavonije i Bosne). Godine 1537. podignuta je skela za prijevoz bjegunaca preko Drave između Legrada i Donje Dubrave. Nakon pada Kostajnice 1556. godine Nikola Zrinski organizirao je masovna preseljavanja pretežno kmetova s područja između Une i Kupe u zapadnu Ugarsku.⁵ Pored riječnih tokova Međimurje je bilo dobro branjeno sistemom obrane u kojem su, pored Čakovca, glavne tvrđave bile Novi Zrin i Legrad, podignute na strateški važnom mjestu — pri ušću Mure u Dravu.

U 17. stoljeću zbog graničnog položaja kraja istočni dio Međimurja je slabo naseljen. Tek u drugoj polovici 18. stoljeća dolazi do ravnomjernijeg naseljavanja čitavog područja. Tako se 1789. godine osnivaju mnoge nove župe: Dekanovec (1790), Goričan, Sv. Marija, Donja Dubrava, Gornji Mihaljevec, Kotoriba, Vratišinec, Macinec i Čakovec (prenesena iz Mihovljana), dok su župe Donji Vidovec i Draškovec osnovane još 1665., odnosno 1673. godine.⁶

2) Tomičić Z.: Iz povijesti Međimurje, fotomonografija, RO »Zrinske TIZ Čakovec, Čakovec, 1982; str. 156.

3) Horvat R.: Povijest Međimurja, Varaždin, 1907; i Zagreb, 1944; str. 51.

4) Dugački Z.: Međimurje, Zemlja i stanovništvo, Pododbor Matice Hrvatske u Čakovcu, Čakovec, 1936; str. 42.

5) Dugački Z.: Povijesno-geografski razvoj kraja, Geografija SR Hrvatske, knjiga I — Središnja Hrvatska, opći dio, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1974; str. 38.

6) Šematizam Zagrebačke nadbiskupije, Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb, 1966; str. 109—115.

Relativno velika gustoća naseljenosti već u 18. stoljeću i stoljetno krčenje šuma radi dobivanja oraničkih i pašnjačkih površina, a kasnije i planska eksploatacija, uzrok su jakoj devastaciji prvobitnog šumskog pokrova.

Od sredine 19. stoljeća Međimurje je već gusto naseljen kraj s jasno izraženom mrežom naselja.⁷

Tada su već postojala, a vjerojatno postoje još i znatno ranije, sva današnja naselja osim Gornjeg Kuršanca, koji se u popisima stanovništva kao samostalno naselje prvi put navodi tek 1953. godine.

Unatoč duge, stalne i relativno jake emigracije Međimurje je danas vrlo gusto naseljeno. Sa svojih 160 st./km² 1981. godine u samom je vrhu najgušće naseljenih agrarnih područja u zemlji pa je to jedna od glavnih demografskih značajki ovoga kraja.

Uvijek su za naseljavanje bili pogodniji povišeni i ocjeditiji prostori riječnih terasa u donjem i blaže padine brežuljaka, kao i dolinska proširenja (Štrigova), u gornjem Međimurju, dok su naselja izbjegavala široke i sve do nedavno često plavljene aluvijalne ravni Drave i Mure.

Karakteristično je za većinu naselja ovoga područja izvjesno prilagodavanje osobinama reljefa i gospodarskim mogućnostima korištenja različitih morfoloških cjelina. Brežuljkasti prostori i povišeni dijelovi riječnih terasa pogodniji su za razvoj ratarstva, posebno voćarstva i vinogradarstva u gornjem, a žitarica, krmnih kultura i u novije vrijeme sve više povrća i industrijskih biljaka u donjem Međimurju. Iako su poplave bitno smanjene, naplavne ravni više se koriste kao pašnjačke i šumske površine.

2. Razvoj naseljenosti u razdoblju od 1857. do 1981.

Međimurje je prema prvim rezultatima posljednjeg popisa stanovništva (31. III 1981) imalo 116 664 stanovnika. U odnosu na prvi popis 1857. godine broj žitelja se više nego udvostručio, tj. povećao se za 110,4%, što znači da je prosječna godišnja stopa rasta u razdoblju od 1857. do 1981. iznosila 0,57%. Relativno visoka dinamika uglavnom je rezultat utjecaja prirodnog priraštaja, dok je doseljavanje od sporednog značaja. Ovakav zaključak proizlazi iz poblje analize nekoliko karakterističnih populacijskih razdoblja (slika 1).

Ukoliko se iz razmatranja izostave 1857. i 1869. godina zbog relativno nepouzdanih podataka, a ostale popisne godine grupiraju tako da se eliminiraju utjecaji dva svjetska rata, onda se može izdvojiti šest karakterističnih razdoblja razvoja stanovništva Međimurja u proteklom 124-godišnjem razdoblju (tablica 1).

U prvom razdoblju od 1880. do 1910., tj. do prvog svjetskog rata, srednja je godišnja stopa porasta iznosila 0,91%, iz čega proizlazi da je stanovništvo priraslo za gotovo 21 400 ljudi. To je apsolutno najviša stopa porasta populacije u cijelom promatranom razdoblju u ovom kraju. Već u tom razdoblju čakovec pokazuje višu dinamiku razvoja u odnosu na ostala naselja Međimurja, ali je njegov udio od oko 8% u ukupnom povećanju broja žitelja još skroman, pa je glavnina porasta ostvarena u manjim ruralnim naseljima.

⁷ Godine 1857. opća gustoća naseljenosti Međimurja iznosi već 76 st./km², a 1980. dosega je čak 110 st./km².

Tabl. 1. Razvoj naseljenosti Međimurja i Čakovca prema karakterističnim razdobljima razvoja od 1880. do 1981.

Razdoblje	Međimurje		Gornje Međimurje		Donje Međimurje ¹		Čakovec	
	Apsol. por.-pad	Pr. god. stopa	Apsol. por.-pad	Pr. god. stopa	Apsol. por.-pad	Pr. god. stopa	Apsol. por.-pad	Pr. god. stopa
1880—1910.	21 378	0,91	3 179 ²	0,82	16 490	0,92	1 709	1,13
1921—1931.	6 960	0,73	1 964	1,28	4 532	0,61	464	0,71
1948—1953.	1 865	0,33	1 062	1,12	66	0,02	737	2,01
1953—1961.	—478	—0,05	—720	—0,47	1 717	—0,25	1 959	2,83
1961—1971.	3 587	0,32	—379	—0,21	1 836	0,22	2 130	1,99
1971—1981.	1 004	0,09	—1 512	—0,86	—456	—0,05	2 972	2,24
1880—1981.	49 419	0,57	5 455	0,38	33 397	0,48	10 567	1,11

1) Bez Čakovca

2) Približan podatak, jer su neki dijelovi naselja Banfje (Štrigovski Vrh) i dijelovi naselja Robade (Globočki Vrh, Kopriva i Sprinc) kasnije priključeni sadašnjoj SR Sloveniji. Naselja Banfje i Robade sadrže podatke za spomenute dijelove naselja u popisnim godinama od 1869 do 1960.

Izvori: Stanovništvo 1857—1961. po naseljima i dijelovima naselja, svezak Varaždin, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1964; str. 11—26.

Popis stanovništva i stanova 1971; Savezni zavod za statistiku, knjiga VII, Beograd, 1975; str. 104—105.

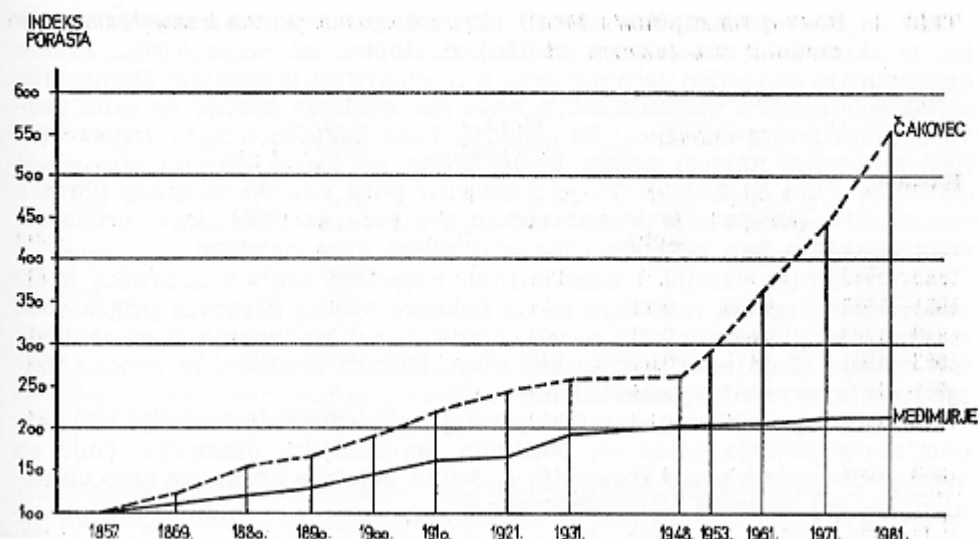
Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981; Prvi rezultati, Republički Zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1981.

U međuratnom razdoblju od 1921. do 1931. ubrzan je porast populacije gornjeg Međimurja (stopa dostiže vrijednost od 1,28% godišnje), ali je već u glavnini naselja istočnog dijela Međimurja započeo proces depopulacije. Istovremeno Čakovec nije mogao zadržati raniji dinamičan razvoj (zbog uspostavljanja državne granice prema Mađarskoj 1918. godine veći dio osoblja u mađarskom upravnom aparatu odlazi u svoju zemlju)⁸ pa mu je stopa pala na svega 0,71% godišnje, što je tek malo više od prosječne godišnje stope porasta donjeg Međimurja (0,61%).

Treće razdoblje populacijskog razvoja od 1948. do 1953. karakteristično je po jačanju utjecaja Čakovca, koji raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,01%, dok godišnje stope u ruralnim područjima padaju. Proces depopulacije naselja donjeg Međimurja nastavlja se i proširuje na znatan broj naselja gornjeg Međimurja. Jedino Čakovec s prigradskim naseljima i još neka naselja uz važnije prometnice bilježe konstantan porast broja žitelja. Udio porasta Čakovca u ukupnom porastu stanovništva kraja iznosi već gotovo 40%.

8) Međimurje je u razdoblju od 1861—1918. godine bilo u sastavu Mađarske. U do tada etnički gotovo čisto hrvatski kraj u znatnom broju dolaze mađarski službenici (prvenstveno u državnu upravu, školstvo, na pošte i željeznice), trgovci i slobodna zvanja.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine Međimurje je pripalo Jugoslaviji pa većina stranaca odlazi iz ovoga kraja. Isto se dogodilo i nakon oslobođenja, nakon razdoblja mađarske okupacije Međimurja (1941—1945).

SLIKA 1. INDEKS PORASTA STANOVNIŠTVA MEĐIMURJA I ČAKOVCA OD 1857-1981. g (1857=100)

Fig. 1) Index of Population Growth in Medimurje and Čakovec 1857—1981 (1857 = 100).

U četvrtom razdoblju od 1953. do 1961. nastavlja se i intenzivira silazni populacijski trend ruralnih područja. Sada već i glavnina naselja gornjeg Međimurja ima negativan populacijski razvoj, pa oba dijela kraja i Međimurje ko cjelina prvi put bilježe negativne vrijednosti populacije. To je uglavnom posljedica permanentno značajnog iseljavanja, a samo manjim dijelom smanjenja prirodnog priraštaja stanovništva. U isto vrijeme Čakovec ima apsolutno najvišu godišnju stopu porasta u vrijednosti od 2,83%, što je u velikoj mjeri rezultat doseljavanja iz okolnih naselja, ali i iz drugih područja.⁹ Zato mnogo ne iznenađuje niti ovaj podatak: dok je u ruralnim naseljima broj stanovnika pao za -2,3%, u Čakovcu je porastao za 25,5%!

U razdoblju od 1961. do 1971. negativan je populacijski razvoj privremeno zaustavljen u donjem, a smanjen, također samo privremeno, u gornjem Međimurju. Iako se Čakovcu prosječna godišnja stopa porasta stanovništva smanjila, još je uvijek relativno visoka (1,99%). Udio je Čakovca u ukupnom porastu stanovništva Međimurja iznosio gotovo 60%, što samo ukazuje na jačanje njegova značenja kao vodeće centralnofunkcionalno i gospodarsko žarište Međimurja.

⁹ U razdoblju od 1953—1960. godine u Čakovcu se doselilo 1 338 ljudi, a od 1946—1971. čak 5 045 ili 81,3% svih doseljenih u grad. Kako od rođenja u Čakovcu stanuje 5 569 ljudi (47,3% svih žitelja grada), znači da su se čak 6 204 (52,7%) doselila, pa je Čakovec, uz Strigovu i Gornji Kuršanec, jedino naselje u Međimurju koje ima više od polovice doseljenih žitelja (60,6% doseljenih je iz Međimurja, 25,8% iz drugih krajeva SR Hrvatske, 10,9% iz ostalih dijelova SPRJ i 2,7% iz inozemstva i nepoznato).

Popis stanovništva i stanova 1971; Savezni zavod za statistiku, knjiga IX — Migraciona obeležja, Beograd, 1973; str. 104—105.

U najmlađem razdoblju od 1971. do 1981. porast broja žitelja Međimurja je skroman s prosječnom godišnjom stopom od svega 0,09%. Proces depopulacije obnovljen je u donjem, a intenziviran u gornjem Međimurju u kojem prosječna godišnja stopa pada stanovništva dostiže do sada najveću (negativnu) vrijednost od -0,86%. Zato Čakovec u naše vrijeme bilježi apsolutno najveći porast broja žitelja od oko 3 000 (po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,24%). To je gotovo tri puta više od ukupnog porasta stanovništva Međimurja što potvrđuje sve veću gospodarsku i privlačnu snagu Čakovca kao vodećeg urbanog središta ovog prostora.

Najvitalnija naselja s konstantnim porastom broja stanovnika u cijelom promatranom razdoblju su uz Čakovec većina njegovih prigradskih naselja, veći dio prigradskih naselja Varaždina u Međimurju, a od centralnih naselja (koja nisu prigradska) samo Mursko Središće, te poneko manje naselje uz važniju prometnicu.

Povoljni prometno-geografski položaj i posjedovanje funkcija centralnomjesnog značaja utiču na pozitivnu populacijsku dinamiku. Obje su ove komponente u uskoj korelaciji, tj. jedna uvjetuje drugu, pa zato objašnjenje te pojave treba biti jedinstveno.¹⁰

3. Broj, veličina i prostorni razmještaj naselja 1981. godine

Od popisa stanovništva 1953. godine broj naselja u Međimurju nije se mijenjao pa statistička služba navodi ukupno 126 samostalnih naselja. Njihova prosječna veličina je 926 žitelja, jer su prvi rezultati posljednjeg popisa stanovništva 1981. godine u Međimurju registrirali 116 664 stanovnika.

Prevladavaju manja naselja, do 2 000 žitelja, pa na naselja te veličine otpada čak 113 ili gotovo 90% svih naselja. U preostalim 13 nešto većih naselja živi ipak 42% sveg stanovništva ovog kraja, a u općinskom centru, Čakovcu, već 12,6% (tablica 2).

Najjednostavnije diferenciranje ovoga prostora je s obzirom na izgled reljefa. Ako se to prihvati, onda se mogu izdvojiti brežuljkasto gornje i nizinsko donje Međimurje kao glavni dijelovi kraja i ujedno kao dvije osnovne naseobene zone.

Glavne značajke naseljenosti gornjeg Međimurja su disperzna naselja koja prosječno broje tek 365 stanovnika. Brojem stanovnika veća (prosječno 1 249 žitelja), po izgledu uglavnom zbijena (grupirana), rjeđe cestovna naselja, a po postanku relativno stara, karakteriziraju nizinsko donje Međimurje.

Već ovih nekoliko osnovnih konstatacija daje naslutiti da je težište naseljenosti u zapadnom dijelu donjeg Međimurja, uz vitalnu prometnu

10) Centralna naselja su središta u kojima su koncentrirane tercijarne i kvartarne djelatnosti namijenjene potrebama vlastitog stanovništva i stanovništva okolnog gravitacijskog područja. To su uslužni centri za užu ili širu okolicu, na osnovi broja i vrsta centralnih funkcija, na prostoru Međimurja izdvojeno je ukupno 21 naselje u tri hijerarhijska stupnja. To su sljedeći stupnjevi centralnih naselja:

1. Centralna naselja I stupnja centraliteta su centri najnižeg reda — ukupno je 14 takvih naselja.
2. Centralna naselja II stupnja centraliteta su već centri širih okolica — ukupno je 6 takvih naselja: Prelog, Mursko Središće, Donja Dubrava, Kotoriba, Donji Kraljevec i Štrigova.
3. Centralno naselje III stupnja centraliteta je samo općinsko središte Čakovec.

(Laci S.: Centralna naselja Međimurja, Radovi, broj 14, Geografski odjel P-MF Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1973; str. 19—40.)

Tabl. 2. Struktura naselja Međimurja prema veličini, 1981.

Veličina naselja	MEĐIMURJE				Gornje Međimurje				Donje Međimurje			
	Naselja		Stanovništvo		Naselja		Stanovništvo		Naselja		Stanovništvo	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
< 200	17	13,5	2624	2,2	14	30,4	2155	12,9	3	3,7	489	0,5
201—500	44	34,9	15009	12,9	23	50,0	7877	45,8	21	26,3	7332	7,3
501—1000	35	27,0	25750	22,1	8	17,4	5516	32,9	27	33,7	20234	20,2
1001—2000	17	13,5	24341	20,8	1	2,2	1421	8,4	16	20,0	22820	22,8
2001—3000	7	5,5	16265	13,9	—	—	—	—	7	8,8	16265	16,3
3001—5000	5	4,0	18030	15,5	—	—	—	—	5	6,3	18030	18,1
5001 >	1	0,8	14745	12,6	—	—	—	—	1	1,2	14745	14,8
Ukupno	126	100,0	116664	100,0	46	100,0	18769	100,0	80	100,0	99895	100,0

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981; Prvi rezultati, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1981.

okosnicu Varaždin—Nedelišće—Čakovec—Mursko Središće. To je područje najintenzivnije pozitivne populacijske dinamike i najjačih društveno-gospodarskih promjena.

4. Savremeni populacijski razvoj od 1971. do 1981.

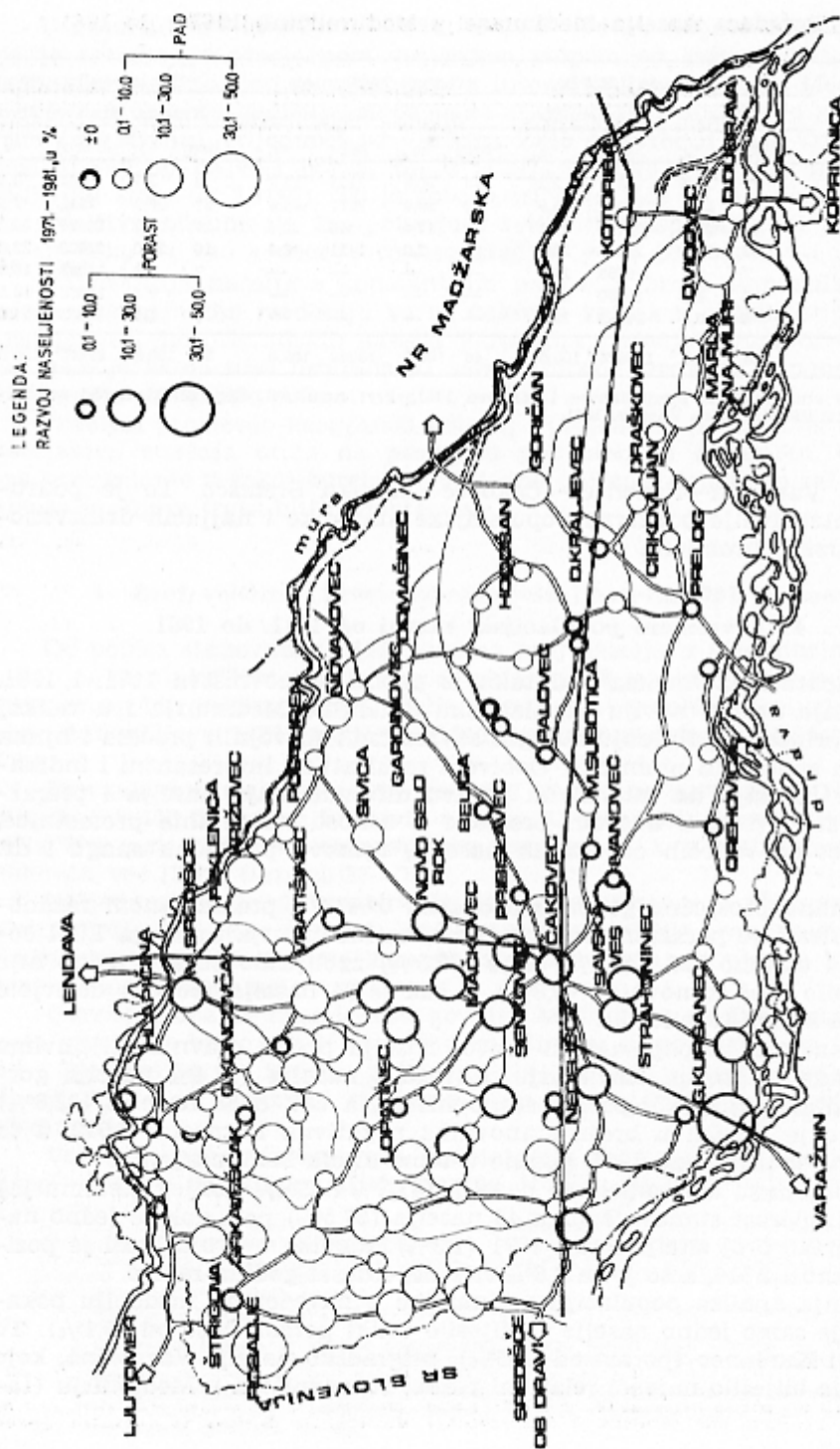
Komparativna analiza podataka iz popisa stanovništva 1971. i 1981. godine daje uvid u noviju populacijsku dinamiku Međimurja i u velikoj mjeri doprinosi objašnjenju mnogih suvremenih razvojnih procesa i njima izazvanih značajnih promjena. Dobiveni rezultati su interesantni i indikativni, jer ukazuju na intenzivnu pojavu diferenciranja naselja i prerasmjesta stanovništva u ovom prostoru u odnosu na vitalne prometnice, udaljenost od vodećih centralnih naselja, njihovu privlačnu snagu i dr. (slika 2).

Skromna prosječna godišnja stopa od 0,09‰ u promatranom razdoblju rezultirala je porastom broja stanovnika Međimurja za svega 1 004 čovjeka. Od ukupno 126 naselja 41 je (32,5‰) zabilježilo porast, jedno nije promijenilo broj stanovnika (0,8‰), a čak je 84 naselja (66,7‰) doživjelo pad broja žitelja (tablica 3).

Promatra li se populacijski razvoj naselja prema glavnim dijelovima kraja, onda je gornje Međimurje u svega 8 naselja (17,4‰ naselja gornjeg Međimurja) imalo porast stanovništva, a čak u 38 naselja (82,6‰) pad. Zato je razlika u broju stanovnika negativna i iznosi —1 512, a to je za 8,3‰ manje nego 1971. godine u tome dijelu Međimurja.

U donjem su Međimurju 33 naselja (41,2‰ naselja donjeg Međimurja) zabilježila porast stanovništva, a 46 naselja (57,5‰) pad, dok je jedno naselje zadržao broj žitelja kao i 1971. (1,3‰). Razlika u broju ljudi je pozitivna i iznosi 2 516, a to je za 2,6‰ više nego deset godina ranije.

Daljnja analiza populacijske dinamike u navedenom razdoblju pokazuje da je samo jedno naselje zabilježilo veliki porast (više od 30,1‰). To je Gornji Kuršanec (porast od 45,5‰), prigradsko naselje Varaždina, koje je i ranije bilježilo najveći relativni porast stanovništva u Međimurju (tablica 3).

Sl. 2. Suvremeni razvoj naseljenosti Međimurja u razdoblju od 1971. do 1981. godine
Fig. 2) Contemporary Development Trends in the Population Density of Me. dimurje (1971-1981).

Tabl. 3. Populacijska dinamika naselja Međimurja od 1971. do 1981.

Obilježje dinamike	MEĐIMURJE				Gornje Međimurje				Donje Međimurje			
	Naselja		Stanovništvo		Naselja		Stanovništvo		Naselja		Stanovništvo	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Veliki porast (>30,1%)	1	0,9	563	0,5	—	—	—	—	1	1,3	593	0,6
Umjereni porast (10,1—30,0%)	16	12,7	34560	29,6	3	6,5	2204	13,1	13	16,2	32336	32,4
Mali porast (<10,0%)	24	19,0	24298	20,8	5	10,9	2527	15,1	19	23,7	21771	21,8
± 0	1	0,8	489	0,4	—	—	—	—	1	1,3	489	0,5
Mali pad (<10,0%)	41	32,5	36556	31,3	11	23,9	4841	28,9	30	37,5	31715	31,7
Umjereni pad (10,1—30,0%)	40	31,8	19675	16,9	24	52,2	6674	39,8	16	20,0	13001	13,0
Veliki pad (>30,1%)	3	2,4	523	0,5	3	6,5	523	3,1	—	—	—	—
Ukupno	128	100,0	116664	100,0	46	100,0	16769	100,0	80	100,0	99895	100,0

Izvori: Popis stanovništva i stanova 1971., Rezultati po naseljima i općinama, knjige VII—XII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973—1975.
Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981; Prvi rezultati, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1981.

Umjereni porast (od 10,1—30,0%) imalo je 16 naselja, a od njih samo su tri u gornjem Međimurju. Izuzev Kuršanca (prigradsko naselje Varaždina), Trnovca (znatan udio Roma), Dragoslavec Sela (?) i Murskog Središća (centralno naselje II stupnja centraliteta) sve su to prigradska naselja Čakovca. Prema statističkoj klasifikaciji pretežno su to mješovita naselja, čija je glavnina aktivnog nepoljoprivrednog stanovništva zaposlena u Čakovcu. Značajna koncentracija industrijskih i drugih djelatnosti s preko 4/5 svih industrijskih radnika Međimurja i brojne općinske institucije, te gusta mreža prometnica s razvijenim prometom i snažne dnevne migracije, odraz su relativno velikog centralnomjesnog značenja tog općinskog središta.

Uz Čakovec i Nedelišće, Mursko Središće je populacijski najvitalnije veće naselje u Međimurju (tablica 4). To značajno cestovno raskrižje na prijelazu preko Mure i industrijski postaje sve važnije.¹¹

Dnevnim migracijama zahvaćena su i udaljenija naselja od Čakovca duž glavnih prometnica — željezničkih pruga i cesta prema Štrigovi, graničnom prijelazu Goričan i Donjoj Dubravi, pa je glavnina naselja s malim porastom stanovništva (do 10,0%) na tim prometnim pravcima. Među njima su i tri centra II stupnja centraliteta — Štrigova, Donji Kraljevec i Prelog. Poduze razdoblje njihove stagnacije treba inicijanjem novih i raznovrsnih djelatnosti prekinuti i potaći populacijsku i gospodarsku ži-

11) Konfekcija «Modekse», pogon MTC i metalna industrija «Mural» (u sastavu SOUR-a «Gorenjes iz Velenja») osnova su bržeg gospodarskog razvoja naselja i okolice. «Mural» je nastao kao zamjena za ugljenokop u Murskom Središću, jer je iskop ugljena zbog tankih slojeva (0,7—1,2 m) postao nerentabilan. Od 1973. godine proizvode se aluminijski radiatori, a u suradnji s «Gorenjem» usvojena je i proizvodnja aluminijskih dijelova za kućanske aparate.

vost.¹² Time bi se ostvarila nastojanja za policentričnim razvojem Međimurja, kao cilju jedinstveno koncipirane dugoročne politike. Ona se zasniva na potrebi približavanja radnih mjesta mjestima stanovanja zaposlenih, a to pak dovodi do osnovnog cilja — ravnomjernijeg cjelokupnog razvoja kraja.

Od ukupno 84 naselja s negativnim populacijskim razvojem relativno ih je znatno više u gornjem Međimurju (82,6% svih naselja gornjeg Međimurja prema 57,5% svih naselja donjeg Međimurja).

Veliki pad broja žitelja (više od 30,1%) zabilježila su tri mala, raštrkana i prometno izolirana naselja gornjeg Međimurja (Grkavešćak —38,3%, Robađe —35,2% i Gornji Koncovčak —35,1%).

Umjereni pad (od 10,1—30,0%) imala je većina naselja gornjeg (52,2%) i 1/5 naselja donjeg Međimurja. U toj su grupi i neki veći centri I stupnja centraliteta (Goričan —12,8%, Draškovec —11,2%, Donji Vidovec —11,1%), čiji manji industrijski i zanatski pogoni, uz tradicionalnu kućnu radinost, nisu mogli spriječiti veću depopulaciju.¹³

Mali pad stanovništva iskazalo je 41 naselje (32,5% svih naselja) s apsolutno i relativno većim udjelom u donjem Međimurju. U toj su grupi i dva centra II stupnja centraliteta (Donja Dubrava —9,5% i Kotoriba —8,2%), te polovica centara I stupnja centraliteta (Podturen —6,9%, Marija na Muri —6,0%, Macinec —4,2%, Dekanovec —2,6%, Vratišinec —1,9%, Mala Subotica —1,5% i Selnica —1,3%).

Dva najistočnija naselja Međimurja — Donja Dubrava i Kotoriba — pokazuju sličan populacijski razvoj. Oba već duže razdoblje gube stanovništvo: Donja Dubrava nakon popisa stanovništva 1910. godine, tj. od početka procesa depopulacije u Međimurju, a Kotoriba nakon 1921. godine. Položaj uz željezničku prugu (Kotoriba) i uz cestu pokraj mosta preko Drave u blizini »podravske magistrale« (Donja Dubrava), manji industrijski pogoni (tekstilna industrija, prerada plastičnih masa), te raznovrsni zanati dugih tradicija, kao i druge institucije centralnomjесnog značaja, nisu se pozitivno odrazili na populacijskoj dinamici tih naselja. Izgleda da bi samo jedna smišljenija i radikalnija društvena intervencija na duži rok mogla izmijeniti takav nepovoljan razvojni trend.

Sumiraju li se rezultati cjelokupne dosadašnje analize populacijske dinamike u razdoblju od 1971. do 1981. mogu se uočiti slijedeći važniji zaključci:

1. Pozitivan populacijski razvoj Međimurja za 1 004 stanovnika ili 0,9% rezultira iz porasta Čakovca za 2 972 žitelja (25,2%) i pada broja stanovnika gornjeg Međimurja za 1 512 ljudi (—8,3%) i donjeg Međimurja za 456 ljudi (—0,5%).

12) U Strigovi je 1980. uz stari podignut novi vinarski podrum (kapacitet 200 vagona vina) s flaširalicom.

Metalna industrija »Feromonta« iz Donjeg Kraljevca uvodi suvremenu tehnologiju 1975. godine i čvrsto se poslovno-tehnički veže uz »Rade Končar« iz Zagreba. To je omogućilo visoko produktivnu proizvodnju trafokotlova za transformatore, pa je »Feromonta« postao isključivi isporučitelj ovih dijelova za sve proizvođače transformatora u zemlji. Zadržana je i već ranije usvojena proizvodnja kontejnera.

U Prelogu je saniran i moderniziran pogon »Varteks«, koji postaje pogon »Međimurske trikotaže Čakovce« — proizvodi trikotažnu konfekciju. Uz proizvodnju betnoske galanterije (»Beton«), elektroniku (1976) i proizvodnju kazeta i magnetofonskih vrpel (1979) u suradnji »Međimurjepleta« s »Jugoton-om« iz Zagreba proširuje se gospodarska baza ovog drugog po veličini i centralnomjесnom značaju naselja Međimurja.

13) »Viko« Goričan — izrada gornjiška obuće, »Međimurjeplet« Donji Vidovec — proizvodnja polietilenske folije, izrada košaračkih proizvoda iz vrbove šibe i pletene robe iz komušne namijenjenih uglavnom izvozu.

2. U 2/3 svih naselja (66,7%) smanjen je broj stanovnika, a u svega 1/3 naselja povećan. To je velika i možda ne u tolikom opsegu očekivana promjena u odnosu na 1971. godinu kada je neznatna većina naselja (51,6%) zabilježila negativan populacijski razvoj.
3. Naselja istočnog dijela Međimurja, većina naselja na terasi Mure zapadno i istočno od Murskog Središća i dio naselja na dravskoj terasi južno od Čakovca, gube stanovništvo. Posebno je jaka depopulacija u gornjem Međimurju (gdje u preko 4/5 naselja pada broj stanovnika), izuzetak su većina prigradskih naselja Čakovca, neka centralna naselja (Štrigova, Lopatinec) i neka manja naselja.
4. Najveći relativni pad stanovništva bilježe po izgledu raštrkana, brojem žitelja mala, po tipu seoska i prometno izolirana naselja prvenstveno gornjeg Međimurja (Grkavešćak, Gornji Koncovčak, Robađe i dr.), a zatim bez obzira na oblik, veličinu, tip, centralitet većina naselja donjeg Međimurja, posebno istočno od Donjeg Kraljevca.
5. Jače izražen pozitivan populacijski razvoj imaju centralna naselja viših stupnjeva centraliteta (Varaždin, Čakovec) i manji centri na vitalnoj društveno-gospodarskoj okosnici ovoga kraja (Nedelišće Mursko Središće), dok za većinu periferno položenih njihov funkcionalni rang (centralna naselja okolnih manjih prostora) i skromna gospodarska osnova nisu dovoljni za dinamičniji i kompleksniji razvitak (Goričan, Kotoriba, Donja Dubrava).
6. Očito je da se u ovom području odvija relativno intenzivan proces prerasporeditve stanovništva uglavnom iz čisto ruralnih sredina Međimurja i njegova koncentracija u optimalno najvrijedniji dio ovoga porasta: u vodeća urbana središta (Varaždin, Čakovec) i u njihova bliža prigradska naselja, a znatno manje u neki od ostalih centara u Međimurju (Mursko Središće, Prelog, Donji Kraljevec, Štrigova). Neposredna posljedica toga je brza socijalno-ekonomska transformacija stanovništva i promjena tipa naselja, tj. relativno su snažni procesi deagrarizacije i urbanizacije.

Konstatirani odnosi i sve vidljivije promjene ukazuju na veliko društveno-gospodarsko značenje Varaždina i Čakovca, glavnih inicijativnih i urbanih žarišta u ovom kraju. Intenzivne prometne veze i čvrsta funkcionalna povezanost ta dva grada s okolnim prostorom i međusobno dovodi do njihova srašćivanja, odnosno do formiranja kontinuirane urbane zone, tzv. varaždinsko-čakovečke konurbacije.

5. Prirodno kretanje stanovništva

U prikazu demografske strukture najčešće je polazna osnova jedna od njezinih temeljnih odrednica — prirodno kretanje stanovništva. Praćenje te pojave omogućava lakše razumijevanje razvojnih procesa i uslijed njih nastalih promjena u promatranom prostoru.

Tabl. 4. Razvoj broja stanovnika nekih važnijih naselja Međimurja od 1880. do 1981.

Naselje	P o p i s n a g o d i n a												Pokazatelj	
	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1981. 1880.	1981. 1971.	
Čakovec	4 178	4 514	5 003	5 887	6 348	6 812	6 947	7 684	9 643	11 773	14 745	352,9	125,2	
Donja Dubrava	2 907	3 341	3 503	3 734	3 428	3 395	3 441	3 250	3 090	2 880	2 686	92,7	90,5	
Donji Kraljevec	1 197	1 291	1 365	1 672	1 775	1 596	1 636	1 596	1 536	1 565	1 600	133,7	102,2	
Goričan	2 880	3 202	3 400	4 086	4 157	4 121	4 418	4 266	3 847	3 696	3 222	111,9	87,2	
Kotoriba	2 994	3 611	3 778	4 095	4 129	3 895	3 895	3 742	3 847	3 653	3 352	112,0	91,8	
Mursko Središće	1 112	1 240	1 415	1 474	1 630	1 707	1 975	2 241	2 389	2 691	3 007	270,4	111,7	
Nedelišće	2 027	2 210	2 662	2 188	2 291	2 571	3 054	3 161	3 385	3 741	4 190	206,7	112,0	
Prelog	3 545	3 806	4 102	4 345	4 278	4 222	4 445	4 387	4 131	4 156	4 259	120,1	102,5	
Štrigova	499	456	514	566	581	571	576	582	597	533	577	115,6	108,3	

Izvori: Stanovništvo 1857—1961. po naseljima i dijelovima naselja, svezak Varaždin, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1964.
Popis stanovništva iz stanova 1971; Rezultati po naseljima i opštinama, knjiga VII—XII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973—1975.
Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981; Prvi rezultati, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1981.

Iako prirodno kretanje stanovništva uključuje pojmove natalitet, mortalitet, prirodni priraštaj, fetilitet i vitalitet za objašnjenje glavnih elemenata populacijske dinamike Međimurja u posljednjih stotinjak godina poslužiti će samo prva tri elementa.

Prirodno kretanje stanovništva se kontinuirano prati tek od 1950., pa za razdoblje od 1880. do 1948. godine, u nedostatku cjelovitijih i pouzdanih podataka, za osnovnu orijentaciju mogu poslužiti i podaci u godinama popisa stanovništva za 16 međimurskih župa (tablica 5).¹⁴

Osnovna karakteristika prirodnog kretanja stanovništva u razdoblju od 1880. do 1931. godine je konstantno visok natalitet od 40—47‰, mortalitet od 21—30‰ i relativno visok prirodni priraštaj od 15—23‰. U popisnoj godini 1948. demografske stope su bitno smanjene, ali su još uvijek dosta visoke.

U kraćim razdobljima promatranog razdoblja konstatirane su znatnije oscilacije promatrane pojave izazvane različitim uzrocima. Međimurje je, npr., od 1860-tih do 1880-tih godina zahvatila katastrofalna epidemija pa je tada mortalitet znatnije porastao.¹⁵ Ipak, najveće su se promjene zbl-

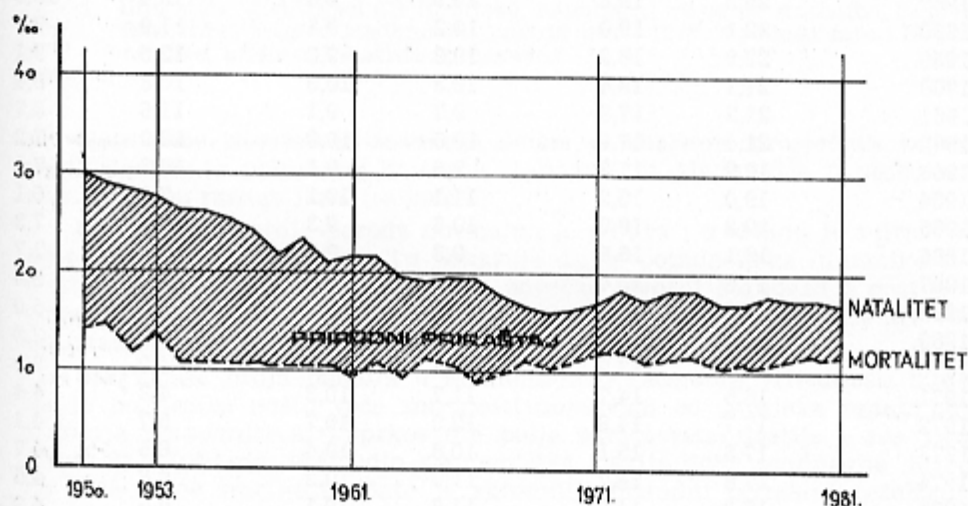
14) U starijem razdoblju na prostoru Međimurja bile su 22 župe (s Legradom). Danas ih je 24 (ne računajući Razkrižje koje je kasnije administrativno pripalo SR Sloveniji). Kompletne podatke o prirodnom kretanju stanovništva u promatranom razdoblju ima 16 župa, dok su kod ostalih pet župa oni većim dijelom izgubljeni za vrijeme rata (Martin na Muri, Seonica, Podturen, Belica i Dekanovec). Donekle središne početke imaju župe Čakovec, Nedelišće, Madinae, Gornji Mihaljevec, Juraj na Bregu (Lopatinec), Juraj u Trnju, Kotoriba, Prelog, Štrigova, Donja Dubrava, Goričan, Mala Subotica, Vratišinec, Marija na Muri, Draškovec i Donji Vidovec (Habek V.: Kretanje stanovništva Međimurja kroz zadnjih 160 godina, rukopis, diplomatska radnja pri Geografskom zavodu PMF Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1962).

15) Uzrok smrti može se vidjeti u matricama umrlih župe Čakovec.

Tabl. 5. Prirodno kretanje stanovništva u 16 međimurskih župa u razdoblju od 1880—1948; u ‰

Popisna godina	Natalitet	Mortalitet	Prirodni priraštaj
1880.	47	30	17
1890.	45	30	15
1900.	42	26	16
1910.	44	21	23
1921.	44	28	16
1931.	40	23	17
1948.	28	17	11

Izvor: Župni uredi

SLIKA 3. KRETANJE VRIJEDNOSTI NATALITETA I MORTALITETA U MEĐIMURJU OD 1950-1981g,u ‰.

Fig. 3) Changes in Birthrates and Mortality Rates Recorded in Međimurje in the Period 1950—1981 (in ‰).

vale u razdobljima svjetskih ratova. Za vrijeme I svjetskog rata zabilježen je čak pad stanovništva, jer je stopa mortaliteta premašila stopu prirodnog priraštaja, a u toku II svjetskog rata međusobno su se približile stope nataliteta i mortaliteta, pa je prirodni priraštaj bio minimalan. U oba ova slučaja smanjeni broj stanovnika, općim poletom i dinamičnijim populacijskim razvojem u poratnim godinama, brzo je bio nadoknađen.

Poslijeratno razdoblje karakterizira stalno postupno smanjivanje stope nataliteta i smanjivanje uz manje pulsacije stopa mortaliteta i prirodnog priraštaja do potkraj sedmog desetljeća. Najniže vrijednosti nataliteta i prirodnog priraštaja, ali ne i mortaliteta, zabilježene su u razdoblju od 1968. do 1972. godine, u vrijeme najintenzivnijeg odlaza Međimuraca

Tabl. 6. Prirodno kretanje stanovništva Međimurja i SR Hrvatske u razdoblju od 1950—1981; u ‰

Godina	Natalitet		Mortalitet		Prirodni priraštaj	
	Međimurje	SRH	Međimurje	SRH	Međimurje	SRH
1950.	30,0	24,8	14,4	12,3	15,6	12,5
1951.	29,3	22,6	14,8	12,8	14,5	9,8
1952.	28,2	23,4	11,7	11,1	16,5	12,3
1953.	27,4	22,8	13,0	11,8	14,4	11,0
1954.	26,1	22,4	11,1	10,3	15,0	12,1
1955.	26,0	22,0	11,4	10,4	14,6	11,6
1956.	25,3	21,2	11,5	10,7	13,8	10,5*
1957.	24,3	19,8	10,9	9,8	13,4	10,0
1958.	22,1	19,0	10,2	9,3	11,9	9,7
1959.	22,9	18,9	10,3	9,8	12,6	9,1
1960.	21,1	18,4	10,3	10,0	10,8	8,4
1961.	21,2	17,8	9,7	9,1	11,5	8,7
1962.	21,4	17,2	10,5	10,0	10,9	7,2
1963.	19,9	16,5	9,6	9,1	10,3	7,4
1964.	19,0	16,2	11,1	10,1	7,9	6,1
1965.	19,2	16,6	10,6	9,3	8,6	7,3
1966.	19,1	16,5	9,3	8,8	9,8	7,7
1967.	17,8	15,4	9,9	9,5	7,9	5,9
1968.	17,1	15,0	11,3	10,0	5,8	5,0
1969.	15,4	14,5	10,2	10,7	5,2	3,8
1970.	15,6	13,9	10,7	10,0	4,9	3,9
1971.	16,5	14,7	11,7	10,3	4,8	4,4
1972.	17,7	14,8	12,0	10,7	5,7	4,1
1973.	17,3	15,1	10,8	10,4	6,5	4,7
1974.	17,8	14,7	11,0	10,2	6,8	4,5
1975.	17,8	14,9	11,3	10,1	6,5	4,8
1976.	17,1	14,9	10,2	10,0	6,9	4,9
1977.	16,7	15,1	10,5	10,0	6,2	5,1
1978.	17,4	15,1	10,2	10,7	7,2	4,4
1979.	17,2	15,2	11,0	10,6	6,2	4,6
1980.	17,2	14,8	11,2	11,0	6,0	3,8
1981.	16,9	...	11,4	...	5,5	...

Izvori: Statistički godišnjaci SR Hrvatske, Republički zavod za statistiku, Zagreb. Statistički pregled Međimurja, Opć. zavod za statistiku, Čakovec.

na privremeni rad u inozemstvo. Početkom 1970-tih godina i nadalje, natalitetna stopa ka odu se stabilizirala na oko 17‰, stopa mortaliteta na oko 11‰ i stopa prirodnog prirastaja na oko 6‰ godišnje.

Sličan razvojni trend zabilježila je i SR Hrvatska, ali s tom razlikom što su njezine demografske stope nešto niže od istovrsnih stopa u Međimurju (tablica 6).

Tabl. 7. Prosječne vrijednosti elemenata prirodnog kretanja stanovništva Međimurja u pojedinim razdobljima od 1950—1981.

Razdoblje	Prosječni broj stanovnika	Prosječni natalitet		Prosječni mortalitet		Prosječni prirodni priraštaj	
		aps.	‰	aps.	‰	aps.	‰
1950—1953.	112 175	3 254	29,0	1 525	13,6	1 729	15,4
1953—1961.	112 312	2 721	24,2	1 235	11,0	1 486	13,2
1961—1971.	113 867	2 097	18,4	1 178	10,3	919	8,1
1971—1981.	116 162	2 006	17,3	1 279	11,0	727	6,3
1950—1981.	114 232	2 367	20,7	1 271	11,1	1 096	9,6

Izvori: Statistički godišnjaci SR Hrvatske, Republički zavod za statistiku, Zagreb. Statistički pregled Međimurja, izdanja 1972—1978; Općinski zavod za planiranje, analizu i statistiku, Čakovec.

Gotovo do istovjetnih saznanja dolazi se analizom prosječnih vrijednosti elemenata prirodnog kretanja stanovništva Međimurja u pojedinim poslijeratnim razdobljima (tablica 7).

Smanjivanje broja poroda normalna je pojava i u skladu je s društveno-gospodarskim razvojem. To pokazuje da se populacijska dinamika usklađuje s gospodarskom kako bi se povećao životni standard i postupno smanjili latentni viškovi radne snage koji u najnovije doba dolaze sve više do izražaja.¹⁶

Stagnacija broja pomora u Međimurju u iskazanoj vrijednosti izravna je posljedica nešto veće smrtnosti dojenčadi od prosjeka republike i starenja stanovništva. Usprkos sve bolje zdravstvene zaštite i sve višeg životnog standarda, veći udio stanovništva starije dobi neminovno dovodi do veće stope smrtnosti. Zato je skromniji prirodni priraštaj rezultanta suvremenih općih socijalno-ekonomskih promjena u nas, uvjetovanih odlivom mlađeg, bloški najснаžnijeg i za reprodukciju najsposobnijeg stanovništva, kao i procesima deagrarizacije i starenja demografske mase.

6. Emigracija i migracijska bilanca

Jedna od osnovnih komponenti populacijske dinamike, pored prirodnog kretanja stanovništva, je i prostorna pokretljivost stanovništva ili migracije stanovništva, kojima se, relativno brzo, mijenjaju populacijske, ekonomske i socijalne strukture čitavih područja. Uzroci te pokretljivosti u pravilu su složeni i obično se izdvajaju ekonomski, socijalni i demografski čimbenici migracija. Utvrđeno je da je stanovništvo pokretljivije što su veće razlike između pojedinih područja u stupnju urbanizacije, dohotku po stanovniku, obrazovanosti i prirodnom priraštaju.¹⁷ Stalno praćenje migracija stanovništva omogućava pravovremeno uočavanje geografski relevan-

16) Friganović M.: Demogeografija, Stanovništvo svijeta, udžbenik Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978; str. 78.

17) Friganović M.: op. cit., str. 153.

tnih društveno-gospodarskih procesa, doprinosi njihovom kompleksnijem objašnjenju te daje sigurniju osnovu različitim oblicima planiranja.

Poznata je činjenica da je Međimurje prostor stalne emigracije već od kraja 19. stoljeća. Tome su osnovni uzroci stalno visoki prirodni priraštaj stanovništva, poglavito u ranijem razdoblju, i male mogućnosti zaposlenja u ekonomski nerazvijenom i prenapućenom zavičaju. Iseljavanje stoga stalno raste i dostiže maksimum u razdoblju između dva svjetska rata kada uvjeti života postaju još težji, sve zbog ekonomske krize u svijetu koja rezultira manjom potražnjom radne snage. Niti agrarna reforma, iznudena buntom seljaštva, nije riješila problem. Obradivih površina za sve ionako nije bilo, a oni koji su je i dobili postaju ovisni o bankarskom kapitalu, jer prinosi sa zemlje nisu mogli podmiriti troškove otplate, kamata i poreza.¹⁸ U takvim prilikama izlaz je viđen u sve snažnijoj emigraciji, najviše u prekomorske zemlje (SAD, Australija, Argentina, Kanada), ali i u neke države Srednje i Zapadne Evrope (Austrija, Njemačka, Francuska).

Između dva svjetska rata bilo je i agrarne kolonizacije u plodnu Slavoniju, ali pokušaji sistematske kolonizacije nisu uspjeli.

Nakon drugog svjetskog rata dosta je jaka bila agrarna kolonizacija iz Međimurja pretežno u Baranju, pa u Podravinu, istočnu Hrvatsku i Istru.

Velik se broj Međimuraca prije i nakon oslobođenja zaposlio u Zagrebu, Sloveniji i u mnogim industrijskim središtima širom Jugoslavije kao komunalni, industrijski, rudarski, poljoprivredni radnici. U najnovije vrijeme, liberalizacijom uvjeta ekonomske emigracije, sve ih je više odlazilo u zemlje Srednje Evrope (SR Njemačka, Austrija, Švicarska). Njihov je broj kulminirao 1975. godine, kada je oko 16 000 Međimuraca bilo na privremenom radu u inozemstvu, a to je tada činilo čak oko 14% svega stanovništva ovoga kraja. Od tada, usporedo s povećanim otvaranjem novih radnih mjesta u zavičaju, njihov se broj stalno smanjuje, pa su prvi rezultati popisa stanovništva 1981. godine konstatirali ukupno 6 628 zaposlenih osoba iz Međimurja na privremenom radu izvan granica domovine.

Usporede li se prirodna i popisima ustanovljena kretanja broja stanovnika mogu se utvrditi migracijske bilance (selidbena salda) za pojedina razdoblja. One su u ovom kraju u cijelom poslijeratnom razdoblju negativne, jer postoji stalan deficit između broja stanovnika koji bi trebao biti na osnovi prirodnog priraštaja (očekivani broj stanovnika) i broja stanovnika ustanovljenih popisima. Međimurje je dakle konstantno eksodusno (emigracijsko, depopulacijsko) područje.

Prema tipovima općega kretanja stanovništva, Međimurje u svim poslijeratnim razdobljima, izuzev razdoblja od 1953. do 1961. godine, pripada eksodusnom tipu E_1 , kojem je trend emigracija.¹⁹ To proizlazi iz činjenice da je prirodno kretanje stanovništva pozitivno, popisom ustanovljeno kretanje stanovništva također pozitivno, ali je stopa prirodnog priraštaja veća od stope popisom ustanovljenog povećanja. Samo razdoblje navedeno kao izuzetak pripada tipu E_2 . On označava trend depopulacije, jer je prirodno kretanje pozitivno, ali je popisom ustanovljeno kretanje negativno, a stopa prirodnog priraštaja je veća od stope popisom ustanovljenog smanjenja (slika 4).

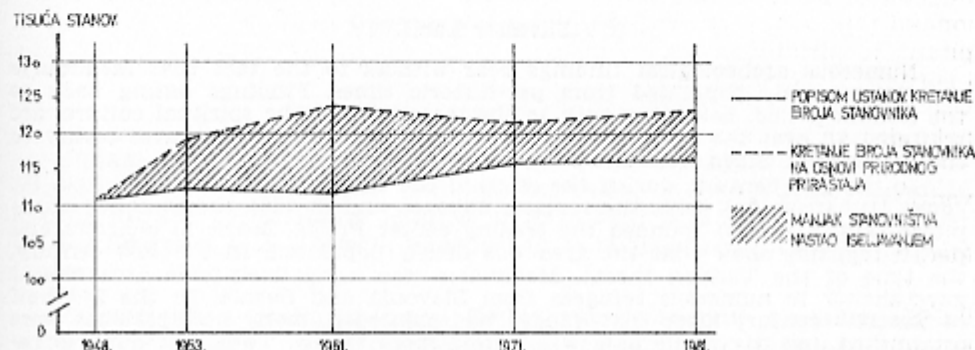
18) Sredanović M.: Osnovne karakteristike privrednog razvoja Međimurja, Međimurje — časopis za društvena pitanja i kulturu, broj 1/1981; Čakovec, 1981; str. 79.

19) Friganović M.: Populacijsko-geografski pogled na primorski krš Jugoslavije, Radovi, broj 14, Geografski odjel P-MF Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1979; str. 11.

Trendovi tipova općega kretanja stanovništva reflektiraju društveno-gospodarske prilike u nekom prostoru. Oni indiciraju sadašnje i eventualno buduće teškoće u ekonomskom razvoju.

Međimurje je kraj relativno starog ruralnog eksodusa. U novije vrijeme, u razdobljima između dviju popisnih godina, selidbena bilanca iskazuje stalan populacijski deficit između nekih 5 800 (razdoblje od 1961. do 1971.) i čak oko 12 500 ljudi (razdoblje od 1953. do 1961.), što potvrđuje znatno snažniju emigraciju u odnosu na imigraciju. Po svemu sudeći taj će se proces još neko vrijeme nastaviti (tablica 8).

SLIKA 4. RAZLIKA IZMEĐU PRIRODNOG I POPISIMA USTANOVLJENOG KRETANJA STANOVNIŠTVA U MEĐIMURJU OD 1948—1981.

Fig. 4) Differences Between Natural Population Change in Međimurje and the Population Change Figures Established by Censuses Taken Between 1948—1981.

Tabl. 8. Tipovi općega kretanja stanovništva i selidbene bilance Međimurja u pojedinim razdobljima od 1948—1981.

Tip	Godina	Broj stanovnika	Razlika		Prirodni priraštaj		Očekivani broj stanovnika	Selidbena bilanca	
			aps.	%	aps.	%		aps.	%
E ₁	1948.	110 686	1 865	1,7	8 691 ¹	7,9	119 377	-6826	-6,2
E ₂	1950.	112 551	-478	-0,4	11 969	10,6	124 520	-12447	-11,1
E ₁	1961.	112 073	3 587	3,2	9 416	8,4	121 489	-6829	-5,2
E ₁	1971.	115 660	1 004	0,9	7 410	6,4	123 070	-6406	-5,5

¹ Procjena

Izvor: Statistički pregled Međimurja, izdanja 1972—1978; Općinski zavod za planiranje, analizu i statistiku, Čakovec.

Utvrđeno je da postoji velika korelacija između tipova općega kretanja stanovništva i stupnjeva društveno-gospodarske razvijenosti. Tako npr. po nekim indikatorima privrednog razvoja Međimurja još uvijek zaostaje za prosjekom SR Hrvatske: 1980. godine u ovom kraju je 83,8% društvenog proizvoda ostvareno u društvenom sektoru privrede, a taj je udio republika dostigla još prije desetak godina. Stoga je Međimurje od 1970. do 1975. imalo status nedovoljno razvijenog, a od 1975. do 1980. godine interventnog

prostora.²⁰ Eksodusni krajevi gotovo uvijek imaju status nedovoljno razvijenih dijelova republike. Ohrabruje činjenica da se bržim gospodarskim razvojem Medimurja posljednjih godina smanjuju razlike u odnosu na prosjek SR Hrvatske.

Summary

POPULATION DENSITY TRENDS IN MEDIMURJE

by

Silvester Laci

Numerous archeological findings bear witness to the fact that Medimurje was continuously populated from pre-historic times. Findings dating back to the Roman period, belonging both to the material and the spiritual culture, are scattered all over the area. Findings from Slav necropolises and graves testify to the presence of Slavs from the 9th century onward.

In the 13th century, during the reign of the Croato-Hungarian king Bela IV, count Demetrius Čak built the fortress Čakovec and in 1264 the so-called »hospites« (king's guests) founded the trading center Prelog. Medieval charters and parish registers show that the area was densely populated. In the 16th century, the time of the Turkish threat, Medimurje was a relatively safe area and it gave shelter to numerous refugees from Slavonia and Bosnia. In the 2nd half of the 18th century after that danger had subsided, many new parishes were established and the whole area was settled more evenly. To-day Medimurje represents with its 730 km² approx., its 126 settlements and its 160 inhabitants per km² one of the most densely populated rural regions of Yugoslavia.

Small settlements predominate, the average number of inhabitants being 926. 12.6% of the population live in the district center Čakovec (14 745). Between the 1971 and 1981 census there was only a slight population increase (0.9%). Only one third of the settlements could boast a slight increase in the number of their inhabitants, while two thirds registered a decrease. A markedly positive population growth could be registered only in the settlements which are located along the area's vital socio-economic axis: Varaždin — Nedelišće — Čakovec — Mursko Središće, as well as in the suburban settlements around Čakovec and Varaždin. The majority of the remaining settlements — especially those in the upper and Eastern portions of Medimurje — are losing their inhabitants. This points to a rather intensive process of re-settlement in Medimurje: the population is leaving the rural areas and concentrating in the area's most valuable part, i.e. creating a closely linked network of urban settlements or the so-called Varaždin—Čakovec conurbation.

The natural population change has been recorded on a continuous basis only since 1950. The trends observed in Medimurje resemble those registered in the whole of SR Croatia, with the exception of the demographic rates which are slightly above the Republic's average.

The higher rate of natural increase has been the chief cause of emigration since the end of the 19th century. In the past there was a marked tendency to emigrate into overseas countries, while nowadays the majority of the emigrants goes to the highly industrialized European countries. Any post-war migration period taken at random will show a negative balance, because there is a constant »deficit« of inhabitants, i.e. the census results show that the actual number of inhabitants never reaches the figures we would expect with regard to the natural increase rate.

The author has singled out the general types of population change encountered in the area and defined the prevailing trends (E_1 = emigration, E_2 = population decrease). Medimurje, which has during the past years enjoyed the status of an »intervention area«, serves as another example of the high correlation among the general types of population change and the levels of the socio-economic development attained.

20) Srećanović M., op. cit., str. 94.